

Peter Riismøller:

Om spækhuggere

Med godt 200 års forsinkelse udsendes nu Rokkedrejerbogen, skrevet af en af Holbergs samtidige. Den har været afskrevet i mere end én forstand, var eftersøgt i hele første halvdel af vort århundrede og var, da den endelig blev fundet, afbleget, musegnavet og manglede en tredjedel. Er en sådan torso udgivelse værd? Det er, hvad nu forsøges. Får den medvind, kan det måske få følger for andre halvt ukendte skrifter.

Forfatteren til Rokkedrejerbogen var husmand og håndværker i Als sogn i Østhimmerland. Søren Christensen (1679–1762) af sin samtid kaldet Søren Drejer, fik ved sin sognepræsts død i 1708 dennes notesbog i salmebogsformat, og i det følgende halve århundrede nedskrev han deri, hvad han fandt mindeværdigt. Optegnelserne spreder sig over mange emner, men den ene gruppe notater, som har gjort bogen attråværdig for afskrivning, var alene personalhistorien, victorianismens slidstærke kæphest.

I »Fra Himmerland og Kjær Herred« 1925 melder C. Klitgaard at have i hænde »en afskrift af pastor P. G. Wannings afskrift af manuskriptet i Als præstearkiv«, tilsendt etatsråd F. Hvass i 1859, da originalen endnu var i Als præstegård, efter hvad samme C. Klitgaard skrev i 1913. Under den jagt på originalmanuskriptet, som jeg deltog i fra 1936 til 47, var det en almindelig antagelse, at der i Als præstegård havde ligget en afskrift af beretninger om præster i Als, men næppe andet, eftersom det var dette stof, der gik igen og igen hos afskrivere.

I Jyske Samlinger 1893–96 skrev lærer Frederik Møller i Solbjerg nogle små artikler, hvori skimtedes en kilde, som måtte være Rokkedrejerbogen. I 1947 viste dette spor sig at være det rette, da fandt jeg bogen i Aalborg historiske Museum, hvor den var sat ind mellem salmebøger. Ifølge protokollen havde Fr. Møller indleveret bogen som gave i 1917. Da havde bogen været en myte i Als sogn i et par menneskealdre, mens mindst 5 kendte historikere samtidig havde vidst om dens eksistens og sted og havde excerperet den allerede før 1840. I de små 140 år, manuskriptet har været kendt, har følgende værker hentet stof i Søren Drejers optegnelser:

- Emmanuel Tauber i »Program for Aalborg Skole 1840.«
 A. H. Nielsen i »Samlinger til Viborg og Aalborg Stifters Præstehistorie.«
 S. V. Wiberg i »Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie«. (Efter A. H. Nielsen.)
 F. Hvass i »Samlinger af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas.«
 Fr. Møller: »Gamle Minder fra Solbjerg og Omegn« i Jyske Samlinger 1893–96.
 C. Klitgaard: »Lidt om de ældre Præster i Als« i Fra Himmerland og Kjær Herred 1925.

Den påståede afskrift i Als har derimod aldrig kunnet findes. Indtil dette måtte ske må det formodes, at det var originalen, som var deponeret der og siden lånt ud til Fr. Møller, som så i sin alderdom begik den kompetenceoverskridelse, der reddede skriftet for fremtiden. Hvorfor ingen af de historikere, som kan ses at have haft det i hænde, besørgede det i trykken eller i sikkerhed i et offentligt arkiv, er ikke vanskeligt at forstå. Skriftet *var* jo exciperet for, hvad man forstod ved kildestof: personalhistorien.

Spækhuggeren hedder en tandhval, der angriber havdyr, hugger lunser ud af deres levende kroppe og lader dem drive, om de kan. Dens adfærd kan minde ganske ubehageligt om visse historikers fremfærd mod værgeløse tekster. En af afskriverne har med blåkridt skråt overstreget siderne efterhånden som de var læst. Man kan da ikke mistænke den brave Fr. Møller for slig arrogance, han var dog den eneste af spækhuggerne, der fandt ind til andet end personalia.

Denne tendens til at tage personalhistorien for selve historien har en farlig bivirkning, nemlig pars pro toto. Har en historiker først haft fat i et kilde-skrift og deraf uddraget egne desiderata, regnes det for udgivet. Man kan jo læse spækhugget, men hvor driver skroget?

Indenfor det begrænsede farvand, nordjysk kulturhistorie udgør, driver adskillige skrog med livsvigtige organer i behold, kun berøvet visse lunser spæk. Men der er forskel på huggenes dybde.

Domkirkepræsten i Aalborg, hr. Christen Staphensens årbøger fra 1573–1599 er fortsat af vendsysselske kaldsbrødre helt til 1697, men er frugtbarrest i hr. Christens egen periode, fordi manden levede stærkt med i tidens daglighændelser, mens hans efterfølgere havde mere interesse for personalia omkring adel og gejstlighed. Men intet i optegnelserne er ligegyldigt.

V. A. Secher har publiceret hr. Christens og efterfølgeres notater i Jyske Samlinger V. s. 68–91 med fornødne noter. Secher melder at have »udskudt forskellige almindeligt bekendte optegnelser, samt en del af de i samtidige

dagbøger fra det 16. årh. så ofte forekommende beretninger om misfostre, underlige syn og tegn m. m.« Sorteringen synes vilkårlig, idet adskillige af netop slige kuriosita er medtaget, og bør medtages, eftersom de tegner et billede af ortodoksi-periodens opgelede nerver. Hvad udgiveren mener med »almindeligt bekendte optegnelser«, vides ikke, men var nok værd at efterse, for disse 23 sider notater er en vigtig kilde til nordjysk kulturhistorie. De økonomiske optegnelser har jeg flittigt brugt i »Sultegrænsen«, fordi de er så nøjagtige og så selvoplevede.

Men hvem finder uden vejledning frem til Jyske Samlinger for 100 år siden. Sechers udgave tåler meget vel et optryk, men bedre endnu ville en totaludgave være.

En helt kompetent udgivelse er Farstrup og Axelsens dagbøger fra Ulbjerg og Vesterbølle sogne, udgivet med noter og biografier af Ignatius Becher, Aalborg 1813. Bogen er i dag helt uopdrivelig, men kunne med rimelige omkostninger genudgives i fotografisk optryk, for ingen rettelser eller tilføjelser er fornødne.

Peder Dyrskjøt (1630–1707) var selvejerbonde i Jerslev, Vendsyssel og kaldtes af sin samtid »den lærde bonde«; han korresponderede med Jens Bircherod om antikvariske emner og nød ry for nøjagtige afskrifter af dokumenter. Hvor er hans skrifter trykt? Stykkevis i forskellige årbogsrækker, men aldrig i nogen helhed, for hvem vil bjærge et spækhugget skrog?

Ovennævnte Jens Bircherod (1658–1708) var en af baroktidens flittigste samlere af kilder til sit lands kulturhistorie, især omkring fødebyen Odense og embedsbyen Aalborg, hvor han var biskop i tiden 1693–1708. Hans dagbøger i 50 kvartbind står i Det kgl. Bibliotek, spækhugget af Chr. Molbech. Er respekten for denne hastværkets mester så stor, at man accepterer byttet fra hans hug som repræsentativt? Anders Bæksted har dog for ret nylig i specielt ærinde haft en sonde i det mægtige skrog, og hans mesterstykke »Besættelsen i Tisted« får en ekstra valør af de mange citater af Jens Bircherod.

Christen Sørensen Testrup (1685–1761) var Søren Drejers samtidige og bekendt, i tiden 1730–59 herredsfoged i Rinds og Gislum herreder. Hans vigtigste efterladte skrift »Rinds Herreds Krønike« er i uddrag publiceret af dr. Oluf Nielsen i Jyske Samlinger 1866–69. Nu kommer det ganske an på enhvers tillid til Oluf Nielsen, om man slår sig til ro med hans udvalg – som jo endda ikke kan erhverves, men er godt gemt i tre årgange af et vanskeligt tilgængeligt tidsskrifts ældste årgange. Personlig vil jeg nødig tro, C. S. Testrup skulle have skrevet noget, der ikke var en samlet udgivelse værdigt.

En række dagbøger på 14 kvartbind står tilbage efter skolemanden Johan

Henrik Tauber (1743–1816). Et udtog er trykt som bind 38 af Memoirer og Breve, og man fængsles af Taubers urolige sind og hans evne til beskrivelse. Men en totaludgivelse vil rækken nok ikke kunne bære – og huggene er ført med elegance.

Det samme gælder hr. Bertel Andersen Skytte, sognepræst i Store Brøndum, Siem og Torup 1657–1717. Klavs Gjerding har i »Bidrag til Hellig Herreds Beskrivelse og Historie« 1890 publiceret tilskrifter fra alle tre sognes kirkebøger, spændende over mandens rekordlange embedstid. Hr. Bertels tilskrifter røber et mægtigt temperament, og der er meget mere i de kirkebøger at hente, men det må vente, til man kan udgive kirkebøger. Det sker vel ikke foreløbig, selv om tingbøger og dombøger nu trykkes. Men til den tid må hr. Bertels kirkebøger ligge forrest.

Erhard H. Buchholz hed en gammel storbonde i forrige århundredes Himmerland. Hans sladderagtige erindringer er af C. Klitgaard exciperet og trykt i to forskellige nordjyske årbogsrækker. Med erfaringer fra Rokkedrejerbogen i erindring står det småt til med tilliden til det udvalg, endda bortset fra den uantagelige splittelse af udvalget.

Alexander Rasmussen har bevist genudgivers værdi. I 1919 genudsendte han J. D. W. Westenholz: »Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden,« 1772. Allerede en snes år efter genudgivelsen var bogen i ny skikkelse ikke til at erhverve, og den eftersøges stadig af biblioteker. Den lærde præst havde ikke beskåret Westenholz med en stavelse, men tilføjet egne lidt nedladende noter. Ville man igen udsende prisskriftet – Jyllands vægtigste indlæg i diskussionerne forud for landboreformerne – kunne det med rimelighed ske efter originalen, idet Alexander Rasmussen går ud fra et ukendskab til historie og fremmedord, som næppe længere eksisterer mellem læsere af kulturhistorie. Den flok er større end spækhuggere antager.

Enhver historiker har selvfølgelig ret til at uddrage relevant stof af trykte og tilgængelige kilder, så vel som af offentlige embedsbøger. Men den ret kan ikke med rimelighed gælde utrykte optegnelser, som bør nyde totaludgivelse som en ret. Smertelige erfaringer siger mig dog, at den dag ikke er inde.

I 1954 var Rokkedrejerbogen såvidt læst og renskrevet, at en afskrift kunne tilgå Dansk Folkemindesamling med forslag om udgivelse. Det blev knapt nok taget alvorligt.

Næste forsøg gjaldt Sprog og Kultur. H. P. Hansen foreslog opdeling i flere årgange af personalhistorien, mens det øvrige stof ikke fandtes trykværdigt, måske med undtagelse af bogens amputerede cyprianus.

Historisk Samfund for Aalborg Amt ville heller ikke udgive Rokkedrejerbogen i sin helhed, men foreslog opdeling i flere årgange af Fra Himmer-

land og Kjær Herred, med noter op til nutiden. Sidste afslag kom fra Jyske Samlinger. Så blev manuskriptet henlagt, for slagtes skulle det ikke.

Nu har Wormianum påtaget sig udgivelsen. Dette forlag har med udsendelsen af tidsskriftet SKALK erfaret, at folket har lært at læse. Også andre har gjort samme opdagelse. På Gyldendal har Dansk Historielærerforening udsendt »Fra tiggerstav til samfundspligt«. Kilder og læsestykker angående fattigforsørgelse, udvalgt og kommenteret af O. Villumsen Krog. Udvalget er ikke spækhuggeri, men et koncentrat af mange århundreders lovgivning og praksis indenfor et enkelt emne, nu lagt ud til elever og lærere i folkeskolens ældre klasser, anvendelig helt op til universitetsniveau.

I samme ånd udsendes Rokkedrejerbogen. Næsten uden noter, for udgiveren er ikke Ignatius Bechers ligemand med al viden om ét emne. Dialektforskere, genealoger og ikke mindst topografer kan her finde hidtil ukendt stof, for intet er udeladt og kun tegnsætning og brug af store og små bogstaver er normaliseret så vidt, som Søren Drejers meget personligt prægede sprog tåler normalisering. Selv inkonsekvenser skal han have lov at beholde, for i hans lange levetid stod sprogudviklingen ikke stille.

Rokkedrejerbogen har – så vel som Farstup og Axelsens dagbøger og Jens Bircherods optegnelser – egenværdi som tidsdokument og personligt værk langt ud over kildeværdien af nogle hug. Hvad ved vi om andre værker, som har været samme behandling underkastet? Her er kun omtalt nordjyske eksempler, men lignende ligger vel rundt om i hele landet, i privat eje som i arkiver.

25 år tog arbejdet med at få Rokkedrejerbogen frem af halvmørket, så mere får udgiveren næppe fra hånden i en videnskab, udi hvilken han beken-der at være amatør.